

AZ ÉN BALATONOM

Mindnyájunkban él egy Balaton-kép, azokban is, akik nem jutottak el a „magyar tengerhez”. A Balaton egyik legértékesebb nemzeti kincsünk. Nem azért, mert Közép-Európa legnagyobb szárazföldi vízfelülete – a tengerek, óceánok százszor, ezerszer nagyobbak –, hanem, mert arányai emberre szabottak, sőt, mint Illyés Gyula írta, a Balaton nőies. Ez nem férfi megközelítés, még ha udvarlásnak hat is, nem tudjuk elképzelni sorsunkat nőnemű embertársaink nélkül, minden szépet kivetítünk rájuk, életünk legnagyobb ajándékának érezzük szerelmünket, ami csak a mienk. A Balaton nőiessége nem ilyen, a Balaton mindenkié. Osztozunk rajta, nem ébreszt féltékenységet bennünk mások tő iránti szeretete.

Az én Balaton-képem más-más időben alakult ki, többretegű, és az idő múlásával minden találkozás vele újrafelfedezés. Húszéves koromig, 1945-ig tudtam róla a térképről meg a filmhíradókból, de szüleim anyagi helyzete elképzelhetetlenné tett egy balatoni kirándulást Kolozsvárról. Még a kisebb erdélyi tavakat (Gyilkos-tó, Szent Anna-tó, a Szováta környéki tavak) se láttam. Gyerekkoromban városoktól távol, falun élve megszoktam ezt a zártságot, amely ugyanakkor sajátos nyitottságot is jelentett. A magyarok és románok beszéltek egymás nyelvét, négy templomban harangoztak (református, római katolikus, unitárius, görög katolikus), a baptistáknak is volt imaházuk, és élt a faluban két zsidó család. Nemzeti vagy vallási ellentétekkel nem találkoztam, nem azért, mert elzárkóztak egymástól, hanem mert természetesnek találták a különbözőséget. A valahai falu zártságát kifejezi egy dialógus, amelyet negyven-ötven éve folytattam nagynénemmel. Meghívtam Berta nénit Budapestre, és elvittem a Balatonhoz. Kértem tőle, mit tart a legérdekesebbnek? A válasz: azt, hogy ilyen messze is élnek emberek. Nem hogy Erdély határát, de Kolozs megyéjét se léptem át 1944-ig. Ebben az évben aztán kétszer is jártam Budapesten. Egy diákkonferencián iskolámat képviseltem januárban, érettségi után meg a pesti egyetemre iratkoztam be. Honnan volt erre pénzem? Sehonnan. A román kiugrás (augusztus 23.) után az Észak-Erdélyben dolgozó anyaországiak otthagyták az újra veszni látszó területet, menekültek, és a vonatok ingyen szállították őket. Amikor ezt meghallottam, én is vonatra ültem és a Keleti pályaudvaron én is kaptam menekültigazolványt és szállást egy pesti kollégiumban.

Érkezésem utáni első nap kimentem a filmgyárba, hiszen ezért „menekültem”, hogy közelebb kerüljek a filmgyártáshoz. Most már nem négy-ötszáz kilométer távolságra voltam ábrándjaim helyszínétől, mint a kolozsvári diák, hanem félóra villamosozással elérhettem a Gyarmat utcát. A Hunnia Filmgyár kapuja azonban zárva volt, hiába dörömböltem és hiába vártam, hogy előjőjön valaki. Portás se volt, személyzet se. A front közeledtével a filmgyártás már nyáron megszűnt. Nehéz idők jöttek, az ostromot egy apácázárda pincéjében vészeltem át, és újra utcára lépve a romok láttán lemondtam arról, hogy megvárjam a filmgyártás esetleges újraindítását, kívált, hogy Budapesten „se rokonom, se ismerősöm”. Hazaindultam Kolozsvárra, ahol megszakítás nélkül működött a magyar egyetem. Romániában Groza Péter miniszterelnöki kinevezéséig furcsa állapotok uralkodtak. A román átállást a jobboldali rezsim bonyolította, a fegyverszüneti megállapodás fontos –ha számukra nem a legfontosabb! – eleme az volt, hogy Románia visszakapja Észak-Erdélyt, amelyet a szovjet hadsereg részben már elfoglalt. A románok is siettek bevonulni, és ezt magyarellenes atrocitások kísérték. A magyarok a szovjet katonai egységekhez fordultak segítségért, amit meg is kaptak. A „megszállók” annyira népszerűek lettek, hogy a színmagyar Székelyföldön sokan javasolták, csatlakozzanak mint autonóm terület a Szovjetunióhoz. 1945 februárjában végignézhettem, ahogy szovjet katonák puskatussal tuszkolnak ki Kolozsvárról román katonákat a Tordai úton. A román nacionalisták erőfitogtatása rövid ideig tartott. A Groza-kormány megalakulása véget vetett ezeknek. Jellemző, amikor Groza nagygyűlést tartott az akkor még magyar többségű Kolozsváron, magyarul szolt hozánk, hibátlanul beszélt nyelvünket, magyar iskolába járt Déván, Pesten doktorált. Groza előtt néhány hónapig Észak-Erdély se Magyarországhoz, se Romániához nem tartozott. A szovjet városparancsnokok napi ügyekbe ritkán avatkoztak, a városok, falvak vezetőit a helyiek választották, a magyar többségűekbe magyar vezetőt, a román többségűekbe román, de a testületekben szerepet kaptak a kisebbségiek is. Jókait idézve ez volt „Erdély aranykora”.

A Groza-kormány többpárti volt, kommunista vezetéssel. Adalék a korhoz, hogy a román kommunista párt főtitkára ebben az időben a székely Luka László. 1957 tavaszán Szóts Istvánnal – aki maga is Déván született – meglátogattuk a miniszterelnökből már államfővé visszaléptetett Grozát. Amikor meghallotta, hogy Bukarestben vagyunk, ragaszkodott ahhoz, hogy fölkeressük. Faggatott, mi van Budapesten, és főleg mi van Nagy Imrével. Mondom neki, hogy ezt ön jobban tudhatja, hiszen itt van maguknál. „Engednek engem találkozni veled?” – válaszolja a román államfő.

A kolozsvári magyar egyetemen elismerték pesti félévemet, indexemben ott voltak a professzorok aláírásai, bár az előadások ama nevezetes „októberi vasárnap” (1944. október 15.), a nyilas puccs után félbeszakadtak. Kolozsvárra visszatérve újra félezer kilométerrel távolabb kerültem a Balatontól, amelyet még mindig nem nézhettem meg, a bombázások nem csábítottak Pestről balatoni kirándulásra, kivált, hogy erre pénzem se lett volna. Hazatérve Kolozsvárra otthon éreztem magam, ahogy ma is otthon érzem magam abban a városban, ahol 11 évig jártam iskolába. Annyira otthon, hogy pár hét múlva részt vettem a Győrffy utáni első népi kollégium megszervezésében. Móricz Zsigmondról neveztük el. Kolozsvár vezetői nekünk adták a város legrégebbi épületét kollégiumi központnak, Mátyás király szülőházát, amelynek autentikus renoválását éppen akkoriban fejezte be Kós Károly. Ebben kisebb munkákat mi, kollégisták is vállaltunk, én például a mennyezet és a gerendák festését. Nem itt laktunk, csak a nagyteremben szerveztünk összejöveteleket egyetemista társainkkal. Engem diáktársaim valószínűleg világtájtasságom miatt Papának szólítottak és beválasztottak a kollégium vezetőségébe. A Református Teológia adott nekünk szálláshelyet, elhárítva, hogy másokat telepítsenek be az üres szobákba, akkoriban ugyanis kevesen készültek lelkészi pályára.

Egyszer egyedül ülök a Mátyás-szülőházbeli irodánkban, amikor benyit egy részeg szovjet kiskatona. Rám tartja a puskáját, és int, hogy álljak a falhoz háttal neki. A szituációt olyan komikusnak éreztem, hogy elnevettem magam, de odaálltam, amerre intett. Valószínűleg meglepte a reagálásom, ő másra volt elkészülve, menekülésre vagy könyörgésre, legyintett, vállára vette a fegyverét, elment. Ezek az akkor már több mint ötszáz éves falak aligha láttak ilyet.

Két évet végeztem el a kolozsvári egyetemen, amikor 1946 nyarán olvasom egy pesti napilapban, hogy a Színiakadémián ősszel elindul a filmrendezőképzés. Azonnal útlevelet kértem, az ügyintéző „sürgős” jelzéssel küldte el a fővárosba. A mai napig nem kaptam rá választ. Mit tehettem? Átszöktem a határon.

A Balatonnal való találkozást egy diákkonferencia hozta el nekem Lellén, még 1945 nyarán. Számomra, aki két évtizedet úgy éltem le Erdélyben, hogy mindig dombok, hegyek vettek körül, furcsa élmény volt már az Alföld látványa is, az hogy van táj, ahol az ég egyenes vonalban találkozik a földdel, legfönnebb bokrok, fák cizellálják néhol a látképet. Amikor '44 kora őszén először utaztam át, ahogy Petőfi írja, a „sikon”, nem a táj foglalkoztatott, hanem az, hogy lesz-e légítámadás, nem áll-e le a vonat, mert szétbombázták a síneket. Most szabadon az ilyenfajta gondoktól egyre nőtt a kíváncsiságom, milyen lesz a találkozásom az ismeretlen hölgygel, a Balatonnal? A Győrffy-kollégistákkal mentem el hozzá, nyitott teherautón, a németek által tíz méterenként felrobbantott, csupa por hetes úton néha felvillant a tó, de amit a lellei üdülő kertjének végében láttam, az lenyűgözött. Nemcsak a végtelennek látszó vízfelület, hanem az északi part a Badacsonyi szikláival, a Tapolca környék kúpjáival, amelyeket eddig sehol se láttam. Társaim berohantak a vízbe, én meg csak bámultam a tavat, amelybe aztán bemelegkedtem. A kolozsvári strandon tanultam meg úszni, ott a medence szélén vaskorlátokba kapaszkodtam, de itt mibe kapaszkodjak? Egy hét alatt nem lettem jó úszó itt, hanem csak a budai Lukács uszodában. Feleséggel, Gabival több évtizedig majdnem minden nap leúsztuk az „adagunkat”, és ez ma is mértékegységünk.

Gabinak évekre volt szüksége ahhoz, hogy rávegyen, vásároljunk kertes házat a Balatonnál. Hallani sem akartam semmilyen kertészkedésről vagy mezei munkáról. Nagyobbacska koromban a vakációt mindig szülőfalumban, Kidében töltöttem. Ezek a háború éveit, itt nem kellett kenyérjegy, annyit ettem, amennyit akartam. Mint a népi írók híve, tiszteltem a paraszti munkát, és én is dolgozni akartam a mezőn. Igen ám, de ehhez a munkához reggel ötkor keltek, a reggelit már a kukoricaföldre hozták ki az asszonyok, akár az ebédet. A rokonaim mondták, hogy én ráérek később is fölkelni, ha annyira akarok dolgozni, de nyugodtan maradhatok a kertben is, és olvashatok, ahogy vasárnaponként szoktam. Ez sértette volna a munkáról vallott felfogásomat, ragaszkodtam ahhoz, hogy kimenjek velük. Mit tehetek, kivittek magukkal hajnalban. A földművelés kegyetlenül nehéz munka, kivált egy kamasznak, aki nincs ehhez hozzászokva. Amikor Gabi a kertvásárlást ajánlotta, ezek az emlékek jöttek

elő, és tiltakoztam. Tíz év után beadtam a derekamat. Rájöttem, nem paraszti munkára akar fogni. Annyit dolgozunk a szőlőben, amennyi jólesik, s ha szükséges, segítséget is hívhatunk, nem kelünk hajnalban, és naponta lemegyünk a tóra.

Korábban a déli parton nyaraltunk kicsi gyerekeinkkel. Majd jöttek a külföldi kempingezések már a kamaszainkkal. Eltelt tíz év, és Gabiban újra feltámadt a „La belle jardinière”, ezt a rohamot már nem tudtam elhárítani, és együtt indultunk a keresésre. Végül ráakadtunk egy olyan házra a „Tempevölgy” oldalában, amelynek egyik ablakán a Péter-hegy néz be íróasztalomra. Körben mindenütt erdő, az alattunk levő területen a fák már-már eltakarják a Balatont, de a szőlőművelés közben a hegyről egész nap a tavat, Tihanyt, Arácsot, Füredet látjuk.

Kicsi koromban imádtam vízben, tócsában, trágyalében tocsogni, és miután engem mosdattak a felnőttek, én is meg akartam mosni a macskánkat a patakban. Anyám alig tudta kiszabadítani szegényt a markomból. Szülőfalumat hatszáz méter magas dombok veszik körül, ezeket a Balaton környékén hegyeknek neveznék, pedig a gyönyörű arácsi Péter-hegy még négyszáz méter sincs. És minek neveznék a kolozsvári Kerek-dombot, amely kilencszáz méternél is magasabb? Arács északi része úgy bújik meg a hegyek között, ahogy a szülőfalum.

Az északi parttal a Ház a sziklák alatt című film megszületése idején ismerkedtem meg 1956 körül. Fejér Tamás adta ide a kb. negyvenoldalas Tatay Sándor-novellát. Nagyon tetszett, de úgy láttam, hogy Makk Károly jobb filmet csinálna ebből, és odaadtam neki elolvasásra. Neki is tetszett. Elmentünk Tatayhoz, aki a Badacsony oldalon, a „sziklák alatt” lakott, és megállapodtunk, hogy megírja a forgatókönyvet. Pár éve, Tatay születésének századik évfordulóján újra megnéztem a filmet, és ugyanolyan nagy hatással volt rám, mint amikor először láttam.

32 éve azt hittük, hogy szerencsénk volt, vettünk egy romos házat, helyrehoztuk, itt tölthetjük szabadidőnket, de pár év múlva kiderült, ennél nagyobb volt a szerencsénk, életformát változtattunk. 1981-ben még én is forgattam rendszeresen, Gabi is tanított, szerette a munkáját, tanítványait, nyugdíjasként még 14 évet dolgozott.

Feltehető a kérdés, hogy lehet az, hogy még aktív koromban vettem házat a Balatonnál, de nem forgattam filmet a tóról és a tájról. Valószínűleg azért, mert '89 után, amikor már lehetett forgatni Erdélyben, elkezdtem régi terveimet megvalósítani, forgattam a szülőfalumról, aztán a kolozsvári Farkas utcai kollégiumról, ahol negyedik elemitől érettségiig tanultam és a két erdélyi magyar egyetemről.

Budapestre „jöveteletem” (1946), ha egy szökést lehet így nevezni, ideiglenesnek gondoltam, Erdélyben szerettem volna újraindítani filmrendezőként a magyar nyelvű filmgyártást, hiszen Kolozsváron készítette Janovits Jenő színigazgató az első magyar nagyjátékfilmet. Addig csak rövidebb magyar filmeket forgattak.

1955-ben kaptam diplomát a főiskolán, de illegális határátlépésem miatt erről szó sem lehetett, mert a román szervek nyilvántartották átjövésemet, különben a magyarok is. Egykori kolozsvári kollégistársaim mesélték később, hogy az itteni hatósági emberek érdeklődtek ottani előéletemről, és amikor magyar állampolgárként román vízumot kértem, mert rokonaim értesítettek, hogy anyám rákos beteg, és csak hetei vannak hátra, a nyáron beadott kérésre december 23-án kaptam vízumot. Anyámat karácsony szombatján engedték ki a kórházból, de orvosai figyelmeztettek, készüljek fel minden eshetőségre. Anyámat sikerült áthoznom, s a János kórházi kezelés elhárította a legyöngült szervezet okozta veszélyeket. Ilyen körülmények között fel sem merült az erdélyi forgatás '89-ig.

Az északi part sokkal csendesebb, tagoltabb, érdemes volna ezt az identitást tudatosítani, ezeket az előnyöket kihasználni. Nyáron naponta lejárunk az arácsi strandra, úszunk félórát, egy órát. Sokszor látok fiatal házasságokat, akik még nem tudják magukkal vinni gyerekeiket a mély vízbe, külön úsznak. A férj beúszik a tóba, az anya a gyerekekkel lubickol a sekély vízben, aztán cserélnek. Támadt egy ötletem, fel kellene állítani a strandon egy sátrat, abban vetíteni lehetne gyerekfilmeket, és amíg a szülők úsznak, a gyerek neki való filmet néz némi belépődíjért. Ezt akár üzleti alapon is lehetne működtetni. Az arácsi strandnak is megérné, sok fürdőző házaspárt vonzana oda ez a szolgáltatás. És erősítené Füred családias imázsát.

A balatonfüredi sétány a tópart egyik csodája. A tavat el-eltakaró fák, bokrok mögött mindig ott sejlik a víz, és ez a sejtelmesség fokozza a gyönyörködést. Mintha incselkednének a sétálóval, pillanatokra eltakarják a nagy attrakciót, hogy a néző jobban örüljön a kiteljesedő látványnak

Valaha, amikor idejöttünk, volt a főúton egy irodalmi szalon. A felejthetetlen Lipták házaspár lakásán lehetett

találkozni a Füreden élő vagy pihenő írókkal és más értelmiségiekkel. Egy ilyen klub csak olyan személyekre épülhet, akikben megvan az a képesség, hogy vonzzanak és összetartsanak embercsoportokat. Nyáron, de télen is szükségük van ma is ilyen találkozóhelyekre a füredi vagy az itt nyaraló, a kultúra iránt érdeklődőknek.

Az északi part valósággal berobbant az életünkbe az arácsi ház megvételével, és itt gyökereztünk meg annyira, hogy akár egyik szülőhelyemnek is tekinthetem, mert több szülőhelyem van. Kide után Kolozsvár is szülőhelyem. Minden megváltozott körülöttem, amikor bekerültem a református kollégium internátusába, fogkefém lett, vízüblítéses „árnyékszékre” jártam, hálóinget vettem fel este, nappalra meg gatyát. Nem azonnal. Amikor belógtam a KAC-futballpályára a dróttal megerősített kerítésen át, és kiszakadt a nadrágom, hátrakulcsolt kézzel takartam a csurdé, csupasz fenekemet hazamenet a kollégiumba. Kolozsvár volt az első város az életemben, először láttam ilyen magas emeletes házakat, mozikat, színházakat, katedrálisokat, aszfaltozott utcákat, városi buszokat, meg annyi minden mást. Mint egy újszülött, úgy bámultam magam köré. Aztán jött a következő szülőföld, Budapest, a metropolis, még magasabb házaival, villamosaival, a Dunával, a hidakkal, amelyek '46-ban még a Dunába robbantva ágaskodtak ki a vízből. És újabb szülőföldem Párizs, amely Ady révén is az enyém volt, mielőtt még 1954-ben, a cannes-i fesztiválról először felvittek volna oda új barátaim, és amely a nagyvilágra nyitotta rá a szememet. És szülőföldemnek érzem a Balaton-felvidéket is, ahol 32 éve élünk, ma már az év nagyobbik részében.

A Balaton leginkább a lágyságával fog meg. Ez vonatkozik a tájra is, a vízre is. A tengert azért nem szeretem ennyire, mert nyugalmában is hullámzik, pofozza az embert, szemé-szája tele lesz vízzel, mégpedig sós vízzel. A Balatonnak a vize is édes, és még mennyi felfedezni való titka van!

Ilyen talált kincs számomra az az öböl a tihanyi félsziget középnyugati részén, amelyet kevesen ismernek, mert ott sekély a tó, a hajók elkerülik. Távolabbról semmit se mutat, amúgy is mindenki a felmagasodó félszigetet bámulja. Barátaink elektromos meghajtású csónakjával indultunk a nyugati medence felé, amikor ennek az öbölnek a bejáratánál a csónak majdnem megfeneklett. Ahogy kicsit közelebb merészkedtünk, elképesztő látvány fogadott, a hegy, amely mintha a vízből nőtt volna ki, gyorsan emelkedett szinte az égig, mert az erdőt nem korlátozza sétány a parton. Az öböl mélyén egy kócsag lépkedett méltóságteljesen, itt sose zavarhatták. A további közeledést már akadályozta a homokos tófenék, megálltunk, és csodálkoztunk, Ilyen is létezik a Balatonban? Egy év múlva újra felkerestük az öblöt, magasabban állt a víz, beljebb mehettünk, de eltűnt a varázslat, közönséges öbölbe értünk. Azt hittük, eltévedtünk, más öblök előtt is megálltunk, de nem találtuk a csodát. Ilyesmit gyakran tapasztaltam filmforgatáson, a kamera szemszögének alig érzékelhető megváltoztatása a kép teljesen új vonásait emelte ki, még műteremben is, ahol pedig minden fényt magunk állítottunk be. Egyszer Bara Margittal forgattunk, vágóképet vettünk fel, kérdezte, mit csináljon, mondtam, semmit. Akkoriban a laboratórium csak másnap estére készítette el a kópiát. Nézem a vetítőben ezt a közeli arcot, és megdöbbenek, annyira gazdag és mozgalmas a kép, holott magam mondtam, hogy ne csináljon semmit. Nem is játszott semmit, „csak” élt, és az életnél nincs izgalmasabb.

Persze a nyár ennek a hölgynek, a Balatonnak az igazi évadja, amikor meztelenül mutatja magát, leveti őszi, téli, tavaszi ruháit, amelyek csak sejtetik meztelen szépségét. Télen a víz jégpáncél alá rejtőzik, csak a halászok lékei bontják meg a felszínt. Ilyenkor a korcsolyázóké, a fakutyázóké a tó. Tőlünk, a hegyoldalról nézve kis pontok mozognak kiszámíthatatlan irányba. Tavasztól őszig, ha fúj a szél, vitorlások tarkítják a képet, esténként meg a déli part veszi fel gyöngyfüzérét lámpáival.

Az öregkor nagy ajándéka, hogy a Balaton színei nem különülnek el, egybeolvadva élnek bennem, ahogy együtt él gyerekkorom és a nyolcadik évtizedem második fele összefonódva. Annyi mindent újraélek, de most, mint szemlélő, tárgyilagosan, mint ahogy Seneca mondja: „sine ira et studio”.